

- Bu yazı *İLKİŞİK dergisi* 1999 1. sayıya yayınlanmıştır.

ENGELLİ ERGENLER VE CİNSEL EĞİTİM

Uzman Psikolog Arzu YURDAKUL

Engelli ergenlerin cinsel yaşamı o kadar sorun ve kuşku yaratır ki, onların gereksinimlerine tam karşılık veren bir cevap bulmak zordur. Cinsel ve psikolojik (psikoseksüel) gelişimlerinin özellikleri üzerinde ayrıntılı bir inceleme bulunmadığı için engelli ergenlere özel bir cinsel eğitimin de nasıl uygulanacağı bilinmemektedir. Cinsellik canlının yaşamının başlangıcından ölümüne dek vardır ve özellikle de erinlik yıllarında kişinin yaşamında büyük rol oynar. Erinlik, ergenliğin başlangıç evresi olan ve ortalama 3 yıl (12-15 yaş) süren, en hızlı ve yoğun bedensel ve cinsel değişimlerin yer aldığı evredir. Erinlik döneminde cinsel organlardaki gelişim üreme fonksiyonuyla dolaylı olarak ilgili olan (tüylerin gelişimi, göğüs ve kalçaların oluşumu, vb.) ikincil cinsel özellikler şeklinde özetlenebilir (Yavuzer, 1985). Ergenlik çağı ise davranış bunalımlarının en yoğun olduğu bir dönem olarak ifade edilmektedir. İster engelli ister normal olsun, her birey için 13-19 yaşları arası yılların bunalımsız geçmesi çok ender görülür.

Er veya geç her ana baba cinsel eğitim sorunları ile bir gün kendisini karşı karşıya bulacaktır. Hepimiz büyümekte olan çocukların sorularına cevap vermeye çalışırız. Fakat sorular cinsiyet, üreme ve ergenlik duygularına değinince şaşırıp kalırız. Buna ilaveten, soruları soran, cinsel davranışlar gösteren engelli bir çocuksa durum daha da karmaşıklaşır. Çoğu gelişim alanlarında- motor, bilişsel, sosyal- daha yavaş gelişen bu çocukların cinsel gelişimlerinin normal yaşlıtlarına göre kimi zaman farklılık göstermemesi anne-babayı şaşırtır. Ebeveyn, engelli çocuktan gelen sorular ya da davranışlar karşısında ne yapacağını tam olarak kestiremez. Cinselliğin konuşulmasının bile hala tabu olarak bakıldığı toplumumuzda, genellikle, anne-baba özellikle engelli çocuğuna nasıl bir cinsel eğitim vereyim diye düşünmez. Bunu bir problem olarak görür ve bu problemin karşısında yenilgiye uğramakla kalmayıp, kendisini garip biçimde tedirgin olmuş, kararsız ve engellenmiş hisseder.

▪ *Engelli bireylerin cinselliği hakkındaki görüşler*

Engelli bireylerin cinselliği hakkındaki görüşler ikiye ayrılır. Engelli bireyin cinselliğini önlemeye çalışan birinci görüşe göre, engelli bireylerin cinsellik hakkındaki bilgileri ne kadar az olursa o kadar iyi olduğu düşünülür. Ancak bu görüşle ilgili tartışmalar vardır. Bu tartışmalardan biri de şudur; aktif cinsel yaşam, engeli bireyin sahip olmadığı derecede sorumluluk ve olgunluk ister. Bu nedenle, toplum sorumsuz cinsel davranış olasılıklarını ve sonuçlarını azaltmak hakkına sahiptir. Fakat cinsellikte nelerin sorumluluğu, nelerin sorumsuzluğu oluşturduğu kendilerine hiç öğretilmeyen insanlardan, sorumlu cinsel davranış beklemenin gerçekçiliğe aykırı olduğu savunulmaktadır.

Diğer görüş ise, her insan gibi engelli bireylerin de cinselliği yaşamaya hakları olduğunu savunur. Batıdaki bir çok çalışmada, engellilerin normallerden daha farklı bir yaşama doğru yönlendirildiklerini, çoğunlukla herhangi bir cinsel davranış göstermelerinin yasaklandığını ve gelişen cinsellikleri ile vücutları hakkında oldukça az eğitim aldıkları bulunmuştur.

Araştırmacılar (Shindell ve Kempton), cinsel eğitimin önemli olduğunu, çünkü engellilerin kendilerine gösterilen ilgiye aşırı sevgiyle cevap verdiklerini belirtmektedir. Cinsel ilişki için yapılacak bir teklifi, cinsel olarak sömürüleceklerini bilmeden mantıksız bir sevecenlikler kabul edebilirler. Gerçeği ve gerçek olmayana ayırma zorlukları olduğundan kolayca şaşırtılabilir ve korkutulabilirler. Gerek arkadaşlarından, gerekse kitaplardan, doğru ve gerekli bilgileri edinmeleri çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Ayrıca diğer kimselerin davranışlarını gözlemleyerek öğrenmeleri de kolay olmamaktadır. Tüm bu nedenler, engellilerin anne-baba ve öğretmen yönlendirmesine ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

▪ *Engellilerin cinsel gelişim özellikleri*

Normal kadınlar ve erkekler gibi engelli erkeklerin de arzularını doyurmak, uygun bulunmak ve sevgi edinmek için cinsel dikkat çekmek istediklerini vurgulayan araştırmacılar, engellilerin televizyonda, filmlerde sıklıkla gördükleri çekici, baştan çıkarıcı davranışları taklit etmeye çalıştıklarını bulmuşlardır.

Ayrıca çalışmalarda, engellilerin normal zekalı bireylerden daha az mı yoksa daha çok mu cinsel dürtülere sahip olması konusunda hiçbir ipucunun olmadığı, ama engelli insanların normal insanlarla aynı cinsel güdüler ve ihtiyaçlar zincirine sahip olduklarını, fiziksel gelişme normal olduğunda cinsel gelişimin zeka gelişiminden daha kronolojik bir düzeni takip ettiği belirtilmiştir. Engelli insanların cinsel özelliklerini araştıranlar, hafif derecedeki engellilerin psikososyal-cinsel davranışlarının normal insanlara benzediğini, normal insanlarla aynı şekilde cinsel dürtülerini kontrol edebileceklerini, orta derecedeki engellilerin biraz yardıma ihtiyaçları olduğunu, bazı durumlarda ikincil cinsel karakteristiklerinin gecikmiş olabileceğini; ağır derecedeki engellilerin genelde cinsel dürtülerini çok az kontrol edebildiklerini ve psikososyal-cinsel gelişimlerinin eksik kaldığını, toplumsal kuralları kavramakta ve uygun davranışlar geliştirmekte sıkıntı çektiklerini ortaya koymuştur.

▪ *Engelli çocukların cinsel yaşamı olur mu?*

Gelişimi diğer çocuklara göre daha yavaş olduğu ve düşünme gücü yönünden gerçek yaşın altındaki bir dönemde durduğu için ergenin, daha ilerde genç erginin, büyük bir çocuk gibi ele alınmasına yol açar. Onun tutumu da çoğu kez bunu kanıtlar, ama bu çocuksu tutumun, cinsel sorunlar açısından onu değişik düzeyde tutacağına inanmak doğru olmaz. Engelli çocuk, yavaş ilerleyen gelişimi ve özelliklerine rağmen, gerçek bir gelişime ulaşabilir, kişiliğinin hiçbir yönü unutulmayı gerektirmez. Diğer çocuklar kadar onun da, gelişimini destekleyecek bir cinsel eğitime hakkı vardır.

Başka çocuklar gibi (normal yaşlıları) o da, çeşitli psikoseksüel dönemlerden geçecektir. Ancak çabucak geçirilen bazı durumlar onun için daha güç ve direnç gösteren engeller olarak ortaya çıkacak, onu kısıtlı bir evrende, kısıtlı akıl ve fizik gücüyle daha çok çaba göstermek zorunda bırakacaktır

Atılacak ilk adım en güç olanıdır: anneden ayrılmak. Anne, çocuğunu korumaya, ona yardım etmeye, günlük güçlükler karşısında her an onun yanında olmaya alışmıştır. Aradaki bağların, anne için olduğu kadar çocuk için de koparılması son derece güçleşmiştir. Çoğu kez, annelerinden ayrılmış, yeni bir çevreye girmiş engelli çocukları koltukta sallanırken, parmaklarını emerken, kendi kendilerini okşarken ya da kendilerini tatmin ederken görürüz. Bu fiziksel tatminler ve tekrarlanan niteliği, çocuğa sıkıntılı bir dönemde biraz güven sağlar. Çoğunlukla, kendi kendini tatmin, sıkıntı azaldığı ve yeni alışkanlıklar edinildiği zaman biter.

Engelli çocuklar, giysi, saç biçimi gibi dış görüntülere son derece hassastırlar, erkek ve kadın ayrımında bunlara tutumlardan daha çok önem verirler. Tipik erkek ya da kadın giysileri, onların hangi cinse ait olduklarını anlamalarına daha çok yardımcı olur. Aile içinde de erkek ya da kız kardeşi, abla ya da ağabeyi ve kendi yerlerini daha kolay belirler.

Temizlik ve vücut bakımı, böyle bir bilinçlenmeyi daha kolaylaştırır. Terbiye ve utanma da bu arada uyanmaya başlar. Çocuk temiz vücudunun kendisine ait olduğunu anlamalı, ona sadece ana babası ya da eğitmen gibi yardımcıların dokunabileceğini idrak etmelidir.

Ergenlik öncesi fiziksel işaretler, beklenen yaşta belirlenmeye başlar, ancak genç ergendeki karakter belirtileri engelli çocuklarda daha gecikir. Ama yine de kendindeki değişikliklerden kuşkulanmaya başlar ve cinsel yaşamdaki ergenlik öncesi dönemi, basit de olsa, ona açıklamak mümkün olur. Ergenlikte, fizyolojik işlemeyi bütünüyle anlayamasa da, cinsellikteki esrarı çözer ve güven duymayı gereksinir.

Bu yaşta, ana babalar bilmek istemeseler de, cinsel dürtüler oldukça fazladır. Zaten henüz bağımlı ve topluma uyumu kesin olmayan bir ergenin ilerideki cinsel yaşamı nasıl düşünülebilir?

Örneğin, çocuklar 5-6 yaşlarına geldiklerinde cinsel organlarıyla oynarlar ve bundan haz duyarlar.

Bu eylem, çocuğun kendi bedenini tanıma eylemi içinde geçen bir süreçtir. Kimi aileler, böyle bir davranışı gördüklerinde paniğe kapılıp çocuğu korkutarak veya cezalandırarak onun bu konuya daha çok takılmasına yol açarlar. Oysa, gerek eliyle gerekse başka bir objeye sürünerek masturbasyon yapan çocuk, üzerinde durmamak ve olağanüstü bir sıklıkla oluyorsa, onu korkutmadan ve konuya değinmeden başka bir şeyle oyalayarak dikkatini başka bir yöne çekmek genellikle yeterli olur. Çocuğun güdüsel olarak yaptığı bu durumun anne baba tarafından engellenmesi çocukta suçluluk yaratır. Masturbasyon, vücudun yapısının ve duyarlılıklarının araştırılmasına yol açar. Kendi kendini tanımayı sağlar.

Çocuklar cinsel organlarının idrar boşaltma ve zevk alma işlevleri arasındaki farkı bilemezler. Ancak mastürbasyon sayesinde, cinsel organların ve onlarla birlikte tüm bedenlerinin zevkli bir şekilde uyarılabileceğini anlarlar. Kısacası çocuklarımız cinsel kimliklerine ancak mastürbasyon sayesinde kavuşurlar.

▪ *Engellilerde cinsel eğitim neden gereklidir?*

Geleneksel aile yapımız, cinsel eğitim ve cinsel sözcüğü ile başlayan pek çok tanımlamaya hala tabu gözüyle bakmaktadır. Bunun yanı sıra çocuğa ya da gence baskı uygulamaktadır. Çocuklarını korumak adına özellikler genital organlar için 'ayıp, pis' gibi utanma duygusu uyandıracak tanımlar kullanılır. Çocuklar bu organlar ile ilgili bir sorun yaşandığında da ortaya bir de suçluluk duygusu çıkacaktır. Bu baskının ve ayıp yaklaşımının çoğunlukla aile bilgisinin yetersizliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Oysa, bilgisizlik problemi çözmez. Cinselliğin tabulaştırılması koruma adına yapılıyor olsa da bunun geçerliliği yoktur, tam tersine bilgilendirdiğimiz düzeyde çocuğumuzu koruyabiliriz. Bu kural ister engelli, ister normal kişiler için olsun herkes için geçerlidir.

Ayrıca başka önemli bir nokta da engelli gençler tıpkı diğer bireyler gibi sevebilir mi? Aşık olabilir mi? Bizim 'aşık olmak' dediğimiz şey ile duydukları sevgiyi bağdaştırabilirler mi? Bu sorular pek çok ebeveynin gerek kendi kendilerine gerekse uzmanlara sık sık sorduğu sorulardandır. Öncelikle belirtmek gerekir ki hiçbir araştırma bir kişinin diğerine duyduğu sevginin ölçüsünü ortaya çıkaramaz. Engelli bireyin sosyal yaşamdan soyutlanmış ve aileleri tarafından aşırı koruma altında tutuldukları inkar edilemez bir gerçektir. Aşık olmak, sevmek için zekanın rolü nedir? Zihinsel özürle olmakla duygusal özürle de olunmaz. Herkes gibi bu bireylerin de sevmeye, sevmeye, cinselliklerini öğrenmeye ve yaşamaya hakları vardır. Ne kadar engellenirse de, baskı yapılırsa da, er geç öyle veya böyle, engelli çocuklar da ergenliğin getirdiği hem fiziksel hem psikolojik değişiklikleri yaşayacaklardır. Bu yüzden cinselliklerinin farkına varmaları engellenemez. Bu normal bir süreçtir. Pek çok engelli genç seksüel özellikteki davranışların yeri ve zamanı olduğunu öğrenebilecek kapasiteye sahiptir. Bu gençlere kabul edilebilir davranışlar örneklenmezse olumlu davranışların kendiliklerinden ortaya çıkması beklenemez.

Engellilerde cinsel eğitimi gerekli kılan özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Sıklıkla gözlenen dikkat yetersizliği detayları gözden kaçırmaya ve yerinde reaksiyon vermemeye neden olur.
- Yargılamaları yetersiz ve yetenekleri sınırlıdır.
- Engelliler genellikle istenilenleri sorgulama yapmadan yerine getirirler, bu nedenle kolaylıkla kullanılırlar ve cinsel tacize açıktırlar.
- Çabuk kafaları karışır ve korkarlar. Gerçek ve gerçek olmayanı ayırt etmekte güçlük çekerler.

Bu özellikler göz önüne alındığında, engelli bir genç kızın hamilelik ve cinsel ilişki arasındaki bağı bilmemesinin ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda engelli bir genç kıza istemediği bir durum karşısında evet demek zorunda olmadığı öğretilir, oyun gibi uygulamalar ve grup çalışmaları ile karşılaşılabilecekleri olaylara hazırlanmalarına yardımcı olunabilir.

Normal çocuklar cinsel bilgi ve deneyimlerini aileleri, yaşlıları ve okulun yardımı ile paylaşırlar ve sosyalleşme içinde olurlar. Engelli çocukta ise durum farklıdır. Engelli tanısı konduktan sonra, toplumdan soyutlanma süreci kendiliğinden başlar. Bu çocukların yaşamı birilerine bağlı hale gelir ve sosyal ortam dışında kalır. Sosyalleşmeleri çok kısıtlı olan bu bireylere, cinsel eğitim profesyonel bir yaklaşım ile verilmelidir.

▪ *Cinsel eğitimde yapılan hatalar*

Yanlış tutumlardan biri susmak, çocuğa cevap vermemektir. Çocuklar sorularına cevap verilmeyince bu alanda bir sır, gizlilik olduğunu sezerler, merakları iyice artar. Diğer bir yanlış tutum, "ayıp, büyüyünce öğrenirsin" gibi bir tepki ile çocuğu azarlayıp susturmak ya da hiç anlayamayacağı kadar karışık cevaplar vermektir. Ayrıca çocuğa gerçeklere uymayan yanlış bilgiler vermek de doğru değildir.

Çocukların ve ergenlerin cinsel eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Çocukların cinsellikler ilgili sorularına cevap vermeyi reddetmemeli, gerekli bilgiler çocuğun cinsel gelişim evrelerine göre ve zamanında verilmelidir.
2. Çocuğun cinsellik ve üreme konusunda sorduğu sorular yalın, ancak doğru ve yeterli olarak cevaplanmalıdır.
3. Çocukların anlayabileceği düzeyde eğitim verilmeli, her şey öğretilmeye kalkışılmamalıdır.

4. Cinsel eğitim yönünden aile içinde bazı önlemler alınması gereklidir.
  - a) Çocuğun zamanından daha erken yaşta cinsel konularda uyarılmaması için ayrı bir odası olmalı, ana-babası ile aynı odayı veya yatağı paylaşmamalıdır.
  - b) Cinsel organlarına sürtünerek uyarılmaması için çocuğa fazla dar çamaşır veya elbiseler giydirilmemelidir.
5. Çocuk, birikmiş enerjisini uygun şekilde harcayabileceği oyun ve spora alıştırmalıdır. Böylece çocuk kendi cinselliği üzerinde yoğunlaşmaz. Çocuğun kendi enerjisini doğal olarak harcayabileceği spor ve oyun en iyi koruyucu önlemler olarak bilinmektedir.
6. Çocuğun kendi kendine cinsel doyum sağlaması demek olan mastürbasyon zararlı bir yöntem olarak algılanmamalıdır. Mastürbasyon doğal bir olaydır.
7. Cinsel gelişimin yoğunlaştığı ergenlik öncesi dönemde çocukta olacak cinsel ve bedensel gelişimler hakkında çocuğa bilgi verilmelidir.

Cinsel eğitimin amacı, yalnızca çocuğun bazı gerekli sosyal kurallara uymasını sağlamak değil, insanın sevgi içinde serbestçe gelişimini ve kendinde bulunan cinsel güçleri olabildiğince düzenlemesini, kendisinin ve başkalarının mutluluğu için bunlardan yararlanmasını sağlamaktır.

Cinsiyet, temel ve önemli bir parçadır. Her gelişim evresi ve onun anlaşılmasında bu gerçeği unutmazsak, kendi kendimizle bir rahatlık duygusu içinde olur ve diğer insanlara karşı anlayış kazanırız. Sevgi iyimserdir, sevgi umutludur. Ona ulaşmak olanağı her zaman bizimledir. İşte çocuklarımıza aşılacak isteyeceğimiz gerçek de budur.

Kaynaklar

- Haracapos, D. & Pederson, L. (...) Sexuality and Autism: a Nationwide survey in Denmark.
- Mayle, P. Bana neler oluyor?, Sistem Yayıncılık: 124 Cinsel Eğitim Dizisi
- Mayle, P. Ben nereden geldim?, Resimlerle hayatın gerçekleri, Sistem Yayıncılık: 124 Cinsel Eğitim Dizisi
- Mermer, G. (1993). Zihinsel engelli ergenlerin cinsel eğitim gereksinimleri hakkında anne, baba ve eğitimci görüşlerinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Mortlock, J. (1993). The Socio-sexual development of people with autism and related learning disabilities. Presentation given at in an Inge Wakehurst Trust.
- Pernoud, L. (1987). Çocuğun cinsel eğitimi, E yayınları AŞ: kadının kitaplığı:3, dördüncü baskı, mart 1987.
- Shindell & Kempton
- Ünal, F. & Sonuvar, B. (1994). Çocukluk mastürbasyonu: Kontrollü bir ön çalışma. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 1(2), 87-95.
- Yavuzer (1985). Çocuk psikolojisi.
- Sürmeli, M. (1971). Çocuğun cinsel soruları ve cevapları, Amerikan Çocuk Araştırmaları Merkezi, Remzi Kitabevi, İstanbul.